

Noodzakelijke overwegingen bij de functie van de filosofie in de verhouding tussen theorie en praxis*

Marcel-Benoît Angelet

Het lijkt wezenlijk voor de filosofie, dat zij onophoudelijk door niet-filosofen in vraag wordt gesteld. Dit uit zich meestal reeds in de fundamentele scepsis — in feite de scherpste negatie — die de mensen van het praktisch beleid en van de wetenschap koesteren ten opzichte van vragen, voorstellen of kritiek van filosofen. Men zou zelfs durven vermoeden dat de wetenschap de filosofie het bestaansrecht ontzegt, juist omdat ze zelf, wanneer ze daar redenen toe heeft, de werkprincipes volledig in vraag stelt. Wanneer de niet-filosofen echter bereid zijn hun scepsis te motiveren, dan bevinden we ons meteen op filosofisch vlak.

Op dit vlak willen we enkele overwegingen opdringen. Ze willen geenszins de noodzaak van de filosofische taak theoretisch funderen, noch een algemene theorie over theorie en praxis schetsen. Het eerste zou onmogelijk en nodeloos, het laatste voorbarig zijn. Veeleer zijn deze overwegingen opgedrongen door kritiek op de filosofie zelf: meestal motiveert men immers zijn afwijzing met het verwijt dat filosofie theoretisch, abstract, werkelijkheidsvreemd en daardoor onbruikbaar zou zijn. Men verwijt haar haar *theoretisch* karakter en dit uit hoofde van de praktijk, de wereld van complexiteit, tegenstellingen, conditioneringen en beperkingen, de dwang van de talloze noden, eisen en behoeften. Daarmee komt meteen de klassieke tegenstelling tussen theorie en praxis, die ook het onderwerp vormt van alledaagse discussies, op het voorplan. De filosofie behoort in de populaire opinie tot de wereld van de mooie theorieën.

Nochtans is ook de wetenschap voor een groot deel abstracte theoretische bezigheid. En niet met dezelfde frequentie en evidentie wordt het theoretisch karakter van de wetenschap in vraag gesteld — tenzij dan weer door filosofie. Het probleem is dan: van welke aard is deze theoreticiteit van de wetenschap, dat ze op de verdraagzame 'goedkeuring' van de mensen van het praktisch beleid kan rekenen? Hebben beide een wezenlijk gemeenschappelijk doel, dezelfde doeleinden of finaliteit (indien dit

* Aan Rudolf Boehm, deze eerste publikatie uit dankbaarheid.

noodzakelijke voorwaarden zijn voor deze verstandhouding), dezelfde middelen? Deze vraag heeft niet de bedoeling de andere vraag, die men aan de filosofie stelt, door een afdelingsmanoeuvre te neutraliseren. Integendeel, de filosofie, die net zo goed een theoretische bezigheid is en kennis wil zijn, beseft hiermee dat ze wetenschap moet worden, om de goedkeuring van de maatschappelijke praxis in onze tijd weg te dragen.

Maar hoe staat het met die praxis? We kunnen onder praxis gewoon verstaan: het handelen van de organisaties, instellingen en ook van de individuen, dat oorspronkelijk gericht is op de concrete oplossing van de menselijke behoeften, noden en eisen, — en de primordiale uiteraard eerst —, en dat *daarom* deze instellingen, normensystemen en technische apparaten inricht en in stand houdt. Bij deze opvatting ontstaat het volgende vermoeden: het lijkt wel goed te gaan met het organiseren van de organisaties, het controleren van de controlesystemen, het in stand houden van de normensystemen, het administreren van de administratie, maar slechter met het oplossen van de noden en behoeften waarvoor deze middelen oorspronkelijk moeten dienen. *Wat wordt in feite* opgelost met deze machtige ontplooiing van technisch efficiënte middelen? De economie loopt van de ene inflatie naar de andere; de defensiemiddelen worden opgedreven voor een onbestaande agressie, de produktie opgedreven ten koste van de kwaliteit én dank zij de slechte kwaliteit, de energie- en grondstofreserves raken uitgeput, het aantal verkeersongevallen loopt op met het perfectioneren van het verkeerssysteem, de psychische stoornissen vermeerderen met het aantal psychiaters en psychiatrische instellingen, kanker stijgt met het kankeronderzoek, de misdadigheid lijkt te stijgen met het cultuurniveau, het meest ontwikkelde land telt ontzettend veel werklozen, met de vrouwelijke emancipatie zijn er minder vrouwelijke afgestudeerden in de V.S. dan voor de oorlog, met de studentenrevoltes komen er nog strengere elitaire maatregelen, met de ontwikkelingshulp nog sterkere polarisatie van de tegenstellingen, met de urbanisatie nog minder leefbare ruimten, met de toevloed van informatie nog minder decisieve participatie en controle van de geïnformeerden, enzovoort. Er is geen grotere banaliteit dan deze opsommende klacht, die de praxis in een technologisch en wetenschappelijk tijdperk zou moeten treffen. Maar geen werkelijkheid is concreter dan dit negatief beeld van de werkelijkheid.

Met de toename van de rationele controle der middelen lijkt de praxis minder en minder rechtstreekse oplossingen te vinden voor directe doelstellingen. Men kan vermoeden, dat juist hierin de verstandhouding met de theorie, het beginsel der wetenschap, geworteld is.

De theorie wordt door het praktisch beleid niet in vraag gesteld voor zover ze zekere, betrouwbare kennis oplevert, die door controleerbaarheid en verifiërende voorspellingskracht toont, dat ze de verschijnselen be-

heerst. Deze zekerheid realiseert ze in de experimentele praktijk, die rechtstreeks of onrechtstreeks tot technische verwezenlijkingen leidt. Deze noodzakelijke voorwaarde voor de wetenschappelijke kennis – waarbij men de techniek als verlengde van de verificatie of confirmatie kan beschouwen – wordt vanuit het doel en gezichtspunt van dit streven naar kennis slechts als een *middel* beschouwd. Ook de technische of toegepaste wetenschappen mogen zich principieel niet laten binden door de mogelijkheden van gebruik of misbruik, vermits deze afhankelijk zijn van politieke, economische of religieuze leerstelsels. Zelfs bruikbaarheidsoverwegingen mogen niet bindend zijn. Men mag geen enkel wetenschappelijk onderzoek bij voorbaat uitsluiten op grond van het vage vermoeden, dat het niet rechtstreeks bruikbaar is of zal worden; integendeel, de geschiedenis van wetenschap en techniek wijst uit dat rechtstreeks onbruikbaar fundamenteel onderzoek veelal tot onvermoede resultaten op praktisch-technisch vlak heeft geleid, die de juistheid van de theorie bevestigden.* De beste wijze om de praxis te dienen is afstand te doen van de praktische vooringenomenheid. Men kan dit illustreren door de woorden van Sir S. Hinshelwood, uitgesproken ter gelegenheid van *The Tercentenary Celebrations of the Royal Society of London*: 'The propounding of ambitious practical aims seldom leads to their fulfillment. 'Find me a way', an ancient despot might have said, 'to send invisible messages around the world, and I will ennoble and enrich you.' The reward would never have been won. 'Find out,' he might less plausibly have said, 'about the strange force in this little piece of amber.' This apparent frivolity contained the secret of the first requirement, but remote and unforeseeable.' Een energiebron zoals de kernenergie zou men nooit hebben gevonden, indien men zich bij het onderzoek op een verruiming van de bestaande energiebronnen als eerste doelstelling had gefixeerd.

Vanuit het zuiver theoretisch standpunt en doel van de wetenschap, die we haar positivisme noemen, kan niet gesproken worden noch van goed gebruik noch van misbruik van de wetenschappelijke theorieën, wetten en experimentele resultaten. De *controle* van de enorme apparatuur welke de wetenschap als theorie en als kennis omwille van de kennis – of 'weil es Spass macht' – nodig heeft behoort niet tot de principiële bevoegdheid van deze kennis. De wetenschap verschuift dit naar het gebied van de politieke decisies en de ethiek. Omwille van het intrinsieke doel van de wetenschap is het dus volledig gerechtvaardigd met hele volkeren en maatschappijen te experimenteren, indien de te confirmeren hypothese – bv.

* Cfr. *Nutte en onnutte remmingen van de wetenschapsbeoefening*, Toespraak gehouden door Ir. Dr. Vandepitte, rector van de Rijksuniversiteit te Gent ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar 1971-1972 op 4 okt. 1971, pp. 1-4.

van biologische aard – zulks als enige mogelijke confirmatie of falsificatie vereist. De remmingen zijn hier louter van axiologische, ethische of politieke aard, een doelgerichtheid waarmee de wetenschap als theorie principieel geen uitstaan wil hebben. Theoretisch: geen misbruik, maar verificatiemiddel. Zo maakt de theorie ook technische ontwerpen en voorstellen, die geen enkel ander doel dienen dan de theorie zelf, nl. de zekerheid en betrouwbaarheid van de kennis omtrent de controleerbare verschijnselen. Het behoeft geen betoog dat in deze theoretische praktijk de technologie haar noodzakelijke grond vindt. De techniek voert de wetenschappelijke verificatieprocedures in concreto uit. En juist hier ontstaat het principieel doeleinden-conflict van theorie en praxis: de theorie heeft zich in haar fundamenteel onderzoek moeten ontdoen van alle vooroordelen van doelstellingen uit de praxiswereld, utilitaristische overwegingen, economisch renderende of levensnuttige motieven; zelfs het ingrijpen van de experimentele methode in de technische praxis dient het doel van de zekerheid omtrent de juiste hypothese, de verificatievreugde. Juist die resultaten, die tot technische realiseringen leiden, overheersen in de wereld van de praxis. Maar deze realiseringen zijn zelf oorspronkelijk theoretisch, niet ontworpen in een bepaalde praktische gerichtheid, zoals het eerder genoemd voorbeeld van de kernenergie illustreert, ze zijn slechts de (soms onvoorziene) *gevolgen* ervan. Het uitwerken van resultaten van theoretische en technische uitvindingen wordt nu het *doel* van de praxis. Deze kan immers slechts *zekerheid* verwachten, indien ze zich aanpast aan de wetenschappelijk controleerbare feitelijke processen, indien ze zich tot voornaamste doel stelt: het ontplooiën van de door de technologie geleverde *middelen*: De praxis kan slechts op de rechten en plichten van een zekere kennis beroep doen indien ze zich bij de enige gewaarborgde zekerheid houdt die ze op het concrete vlak van de wetenschappelijke rationaliteit kan verwachten: het tot stand brengen van energietransformaties, het perfectioneren van controle over de processen, het rationaliseren van de instellingen volgens technocratisch controleerbare modellen, kortom: het ontwikkelen en aanwenden van middelen van 'beheersing van de natuur.'

Maar de ontwikkeling van deze middelen is niet geconditioneerd door a priori gestelde doeleinden of hypothetische normen, negatieve ervaringen (zoals dit het geval zou zijn bij de uitdrukkelijke behoefte aan verruiming van energiebronnen, waarbij deze behoefte het onderzoek zou richten en motiveren): ze zijn er omwille van de technische 'mogelijkheden' (een ander woord in de journalistiek voor 'middelen') zelf. Voor dit abstract doel, dat zelf niets anders is dan het spelen met mogelijkheden om de objectieve natuur op controleerbare manier te wijzigen, worden de negatieve, waarvan de opheffing het oorspronkelijk motief en doel van de praxis was, volledig op de achtergrond geduwd, en fungeren slechts als

noodzakelijke voorgewende doeleinden om deze praktijk te justifiëren. Daarom durfden we ons uit te laten over het feit, dat de machtige ontplooiing van betrouwbare middelen ons juist de vraag doet stellen *wat* precies met deze middelen aan concrete problemen wordt opgelost. Men kan niet ontkennen dat de geruststellende reacties op wereldproblemen een psychologische bevestiging zijn van deze heersende opvatting van de praxis: men beschouwt een probleem als principieel opgelost wanneer men kan aanwijzen dat men over de 'technische mogelijkheden' beschikt: de mogelijkheid van bevolkingsbeperking stelt ons reeds a priori zeker van de oplossing; het probleem van de verkeersongevallen lijkt ons 'principieel' opgelost door de technische mogelijkheden voor een op zichzelf perfecte infrastructuur; de technische mogelijkheid voor het chemisch zuiveren van afval stelt ons gerust; over het energietekort zijn we onmiddellijk gerustgesteld wanneer we vernemen dat er andere onmetelijke bronnen zijn, nucleair, hydraulisch, solair, maar zelden trekt dit de beginselen van de praxis zelf – het gebruiken van deze energie zelf en tot welk doel – in twijfel.

In dit licht wordt het misschien begrijpelijker hoe het mogelijk is dat een wereldpolitiek en een strategie zoals die van de V.S. in Vietnam, zo onbegrijpelijk is, en zo volstrekt *irreëel*. De bombardementstrategie, die de Italiaanse strateeg Douhet gedurende de tweede wereldoorlog als kernstrategie beschouwde en die door de V.S. als leidend principe werd overgenomen, heeft zich reeds gedurende deze oorlog als volstrekt inefficiënt uitgewezen, tenzij om de burgerbevolking uit te roeien. Maar alle aangewende middelen dienden op de eerste plaats de ontplooiing van die 'machtsmiddelen' zelf: het bouwen van een 'elektronische muur', de ontbladeringen tot en met de noodzakelijke voorspiegeling van een motief (het Tonkin-voorval) dienden de strategische activiteit zelf, en niet de vrede door oorlog; de vernietiging van dit land had op veel snellere en efficiëntere wijze kunnen gebeuren.

Zo ook de economie, die in de meeste handboeken nog wordt ingeleid en gedefinieerd als de wijze waarom men met beperkte middelen een maximale behoeftenbevrediging kan bereiken, zoals een economisch probleem als een wezenlijk schaarste-probleem voorgesteld wordt: oorspronkelijk bedoeld om de schaarste rationeel op te lossen, creëert ze in feite systematische schaarste om de produktie in stand te houden: het doel wordt een systematisch onderhouden voorwaarde. De administratieve diensten investeren grotendeels in de zich telkens vernieuwende rationalisatie van hun administratie zelf. De wereldhandel is grotendeels ruil tussen landen die hetzelfde produceren. Het praxis-probleem van de verantwoordelijke onverantwoordelijkheid van de wetenschap wordt aanleiding tot het vormen van een wetenschappelijke sociologie van de wetenschap. Het urba-

nisatieprobleem wordt aanleiding tot het vormen van wetenschappelijk-technische interdisciplinaire werkgroepen: naarmate de respectieve gegevens van de wetenschappelijke specialisten binnenkomen raakt het oorspronkelijk concreet probleem volledig zoek en wordt het belangrijkste probleem het coördineren en organiseren van deze theoretische activiteit zelf. Het werkzame doel, de norm van de tegenwoordige praxis is: 'ontplooi, perfectioneer, gebruik de middelen die door de theorie zijn mogelijk gemaakt.' En de norm van de theorie is een onbeperkt liberalisme van wetenschappelijk onderzoek. En: 'The one thing that cannot be done with a theoretical discovery or practical invention is to get rid of it. A scientific innovation is like a djin out of a bottle; the one command it will not obey is to go back into the bottle.'* Meer nog: niet alleen kan en mag men het uitvinden van bvb. nieuwe computers niet tegenhouden: men moet ze principieel ook gebruiken.

De tragische ironie van onze tijd is, dat *het* probleem van de praxis geworden is: welke doeleinden moeten al deze 'middelen' dienen? En ons positivistisch tijdperk is het er dan ook unaniem mee akkoord om te verklaren, dat men op rationele basis geen doeleinden noch waarden kan vaststellen. Natuurlijk: indien ze niet worden vooropgesteld.

Het is onze mening, dat dit blind empirisme van het middelengebruik te wijten is aan de te goede verstandhouding van theorie en praxis waar deze beide tegengestelde intrinsieke doeleinden zouden moeten hebben, wil de theorie zuiver theoretische kennis omwille van haarzelf zijn, en praxis adequate praxis in functie van de menselijke noden. Maar de theoretische kennis van de positieve wetenschap kan zich slechts als reële kennis verwerkelijken door de ingrijpende praxis van het experimenteren als onmisbaar middel te gebruiken, terwijl de zekerheid van de praxis slechts gewaarborgd is als zij in *vaste voorlopiegheid* afstand dóet van de directe wereldnoden en zich als eerste doel het aanwenden van in abstracto ontworpen middelen stelt en aldus praktijk omwille van de praktijk wordt, zuivere activiteit.

Hiermee is een mogelijke sociale functie van de filosofie meteen aangevat.**

* R. Dubois in *Reason awake*, geciteerd door D. Vandepitte, o.c., p. 9.

** Een eerste noodzakelijke stap zou zijn, na te gaan in hoeverre het marxistisch alternatief in dit licht zou moeten worden herzien.